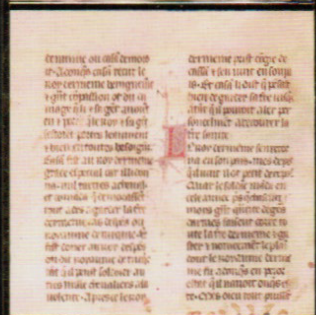

ORTA ÇAĞLARIN TİNİ

Frederick B. Artz

Tarihsel Bir
Gözlem
İS 200-1500

idea

FREDERICK ARTZ ORTA ÇAĞLARIN TİNİ TARİHSEL BİR GÖZLEM

“Resmi yapılacak iki şey vardır,” diye yazıyordu Leonardo da Vinci, yüzyıllar önce modern Avrupa insanı düşünceye uyanırken: “insan ve onun bakış açısı. Birincisi kolaydır; ikincisi olanaksızca yaklaşıır.” Frederick Artz’ın çalışması Leonardo’nun olanaksızının üzerine saldırır; büyük ustanın hiç de ustası olmadığı biricik sorunun gerçekte en vazgeçilmez kaygı olduğunu göstermeye çabalar: Yalnızca insanın değil, ama insanlığın bakış açısının bir tablosunu üretmek. Görev en güç olanıdır. Yalnızca yaltılmış ve dinamiğini yitirmiş bilinç biçimlerini çözümlenmek değil, ama dünya tarihine, onun uzay ve zamanına dökülen Tinin görüngülerinin anlamını yakalamak. Bir Oluş sürecini kavramak. Görev de eşit ölçüde Oluş sürecindedir. Yalnızca bakmayı değil, ama usun ve istencin ve duyuncun gözleriyle bakmayı gerektirir. Tablonun renkleri düşünceler ve tutkular, ve fırcası eytişimin tılsımı olmalıdır—eleştirel kavrayış ve duyuş yetisi. Ama Avrupa’nın Orta Çağlarını yorumlama görevi o denli de melankoliktir; çünkü gerç Yunan ve Roma uygarlıklarının paha biçilmez kalıtını çürüten, onlardaki incelik ve güzellik tinini, bilim ve felsefe değerlerini algılamayan bir barbarlık küttlesidir. Avrupa’nın Orta Çağları Musa’nın yetkeci, cezalandırıcı, yeryüzünü bir korku sisine bürüyen Tanrısının özgür ve çocuksu Helenik tin üzerindeki, Klasik üzerindeki öç zamanı olarak görünür. Kendini yaratma sürecini durduran, aslında geriye yürüyüşünü başlatan bir insanlığın yaşadığı karanlık bir korkunun zamanıdır; bir alev gibi göğe yükselen kısa süreli İslamik girişime karşın, tarihi hiç de gereksinmediği bir sapmaya sürükleyen bir boyun eğme dönemidir. Orta Çağlar tüm boşınancı ile ve tüm sağdıyu yoksunluğu ile, Özgür Düşünceden, Usun kendisinden korkusu ile modern Avrupa uygarlığının, en sonunda Batı (Protestan/Germanik) nihilizmin asıl tenellerinin aranacağı karanlık bölgedir. İnsanlığın dinsel ve ulusal kamplara parçalanışının mayalandığı, kardeşlik tinini yeryüzünden silip yok eden evrensel düşmanlık duyusunun doğduğu tarih dilimidir. Yeryüzünün soğumaya başladığı, gökyüzünde bir sığmağın arandığı zamandır. O us tutulması, yürek tutulması Çağlarında ve onu izleyen bütün bir modern dönem boyunca Avrupa’da neyin öğrenilemediğini hiçbirşey Goethe’nin sözlerinden daha iyi anlatamaz: “Ulusların üstünde insanlık vardır.”

Aziz Yardımlı

FREDERICK B. ARTZ

ORTA
ÇAĞLARIN
TİNİ

İS 200-1500

TARİHSEL BİR GÖZLEM

Gözden Geçirilmiş Üçüncü Yayım

Çeviren
Aziz Yardımlı

İdea • İstanbul

İdea Yayınevi
Şarap İskelesi Sk. 2/19 Karaköy, Beyoğlu — İstanbul
www.ideayayınevi.com

Bu çeviri için © AZİZ YARDIMLI 1996, 2022

Orta Çağların Tini

Tarihsel Bir Gözlem, İS 200-1500

© Frederick B. Artz

The Mind of The Middle Ages

An Historical Survey A.D. 200-1500

(1980)

Tüm hakları saklıdır.

Bu yayının hiçbir bölümü

*İdea Yayınevinin ön izni olmadan herhangi bir
biçimde yeniden üretilemez.*

ISBN 975 397 033 4

c-Kitap ISBN 978-975-397-161-4

ŞİMDİ BU SÖZCÜKLERİN
ULAŞAMAYACAĞI DENLİ
UZAKTA OLAN
IRVING BABBITT
VE
PRESERVED SMITH'E

KISA BİR YAŞAMÖYKÜSÜ

Frederick Binkerd Artz (1894-1983)

Frederick Binkerd Artz 19 Ekim 1894'te Dayton, Ohio'da doğdu. 1912'de Dayton devlet lisesini bitirerek o yılın sonbaharında Oberlin Kolejine girdi. 1916'da tarih bölümünü bitirdi (Phi Beta Kappa'nın — Yaşam Kılavuzu Felsefe, Yun. 'filosofia biou kubernetes' — üyeliğine kabul edildi), ve 1916/17'de Ohio, Antioch Kolejinde Amerikan, ortaçağ ve modern Avrupa tarihi üzerine dersler verdi. Artz 1917'de ambulans şoförü olarak Amerikan Kızıl Haçına katıldı ve birliği Doğu Fransa'da Contrexville'e gönderildi. Birinci Dünya Savaşının sonunda Artz Toulouse Üniversitesi'ne girdi ve 1919 ilkbaharı boyunca derslere katıldı. Birleşik Devletler'e dönüşü üzerine Harvard Üniversitesinde ortaçağ Fransa tarihi üzerine derece çalışmasına başladı. 1920'de M. A. derecesini ve 1922-23'te Paris Üniversitesinde bir yıllık eğitimden sonra 1924'de Ph.D. derecesini aldı.

Otuz yedi yıl boyunca (1924-1961) Avrupa düşünce tarihi üzerine dersler veren Frederick Artz Oberlin Kolejinin en seçkin tarih araştırmacısı olarak kabul edilir. 1966'da emekli oluncaya dek popüler "Intellectual History of Modern Europe" derslerini vermeyi sürdürdü. 1936'da tam Profesörlüğe yükselen Artz 1949'dan 1957'ye dek Tarih Bölümünün Başkanlığını yürüttü. Oberlin'deki yılları sırasında Artz 7500'ün üstünde Oberlin öğrencisine dersler verdi ve bunlardan en azından seksen beşinin kendileri tarihçi oldu. Bir öğretmen olarak Artz ansiklopedik bilgisi ile ve batı uygarlığının geniş temalarını sunmak için çeşitli bilim dallarını — müzik, sanat, yazın, tanrıbilim ve felsefe — bireştirme yeteneği ile ünlü idi. Özel ilgi alanı yaşamı boyunca otuz iki kez ziyaret ettiği Fransa idi. Sayıları 10.000'i bulan ender kitap, harita ve elyazmaları derlemelerini üniversite kütüphaneye ve müzesine bıraktı.

Artz'ın yayımladığı çalışmalar arasında baskıları süren *France Under the Bourbon Restoration, 1814-1830* (1931) French Institut Historique tarafından gümüş madalya ile ödüllendirilmiştir, ve *Reaction and Revolution 1814-1832* (1934) "Rise of Modern Europe" dizisinin ilk kitabıdır. Fransız uygulamalı eğitimi üzerine çeşitli yazıları *Revue Historique Moderne* ve *Revue d'Histoire Moderne*'de yayımlandı. Ama en iyi bilinen çalışması klasik *The Mind of the Middle Ages, 200-1500* (1953) 1958'de üçüncü basımını yaptı ve daha sonra paperback olarak çıkarıldı. *Saturday Review of Literature*, *South Atlantic Quarterly*, *Journal of Modern History*, *Politica*, ve *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*'de sayısız makale ve kitap yorumları çıktı. *Journal of Modern History* (1932-35) ve *Journal of Central European Affairs* (1940-65) yayın kurullarında görev aldı. Yine Oberlin'de verdiği dersler 1966'da "Renaissance Humanism, 1300-1500" başlığı altında yayımlandılar.

Teşekkürler

Yardımları için aralarında ilkin Oberlin'deki dostlarım ve meslektaşlarım olmak üzere şu adlara borçluyum: Andrew Bongorno, Ernest Brehaut, Francis W. Buckler, Edward Capps, Jr., Ellsworth Carlson, Charles D. Cremeans, Julian S. Fowler, Emma Frank, Lucius Garvin, James H. Hall, Oscar and Recha Jászi, Frances Keller, William E. Kennick, Thomas S. Kepler, John C. Lapp, John D. and Ewart Lewis, Donald M. Love, Herbert G. May, Charles T. Murphy, Robert D. Murray, Jr., Charles P. Parkhurst, Jr., Helen Senour, Chester L. Shaver, Wolfgang Stechow, Forrest G. Tucker, Jennie Tucker, Mary Venn, Clarence Ward, Seldon S. Wolin, and Hermina Zortz; sonra Bibliothéque Nationale, Paris, çalışanlarına ve Widener ve Oberlin kütüphanesi çalışanlarına; ve son olarak daha başka kurumların şu araştırmacılarına: Milton V. Anastos, Dumbarton Oaks Library; Gray C. Boyce, Northwestern University; Marshal Clagett, University of Wisconsin; Ernest E. Dawn, University of Illinois; Sydney N. Fisher, Ohio State University; Erwin R. Goodenough, Yale University; Henry E. Guerlac, ve Charles W. Jones, Cornell University; Theodore E. Mommsen, Princeton University; John C. Murray, Woodstock College; Sidney Painter, Johns Hopkins University; Robert R. Palmer, Princeton University; Anton C. Pegis, University of Toronto; Gaines Post, University of Wisconsin; Dorothy M. Quinn, Frederick, Md.; Raymond de Roover, Wells College; Douglas V. Steere, Haverford College; Anselm Strittmater, St. Anselm's Priory, Washington, D. C.; ve Harold R. Willoughby, University of Chicago.

Aldığım yardım kitapları bulup getirme sorunundan bütün elyazmasını ve provaları okumaya dek ulaştı. Adları verilen insanlardan çoğu en azından bir tam bölümü okudular ve üzerinde yorumda bulundular. Tüm bu çalışma arkadaşlarıma derinden minnettarım. Bana ölçsüz zaman kazandırdılar ve beni çeşitli yanlışlıklardan kurtardılar. Geriye kalan yanlışlar bana aittir.

F. B. A.

Oberlin, Ohio

Birinci Yayuma Önsöz

Okura tıpkı St. Denis gibi kafam ellerimin arasında yaklaşıyorum. Hiçbir uzmanın Musa ve Homeros'tan Erasmus ve Machiavelli'ye uzanan bir kitap yazamayacağını biliyorum. Gene de, Preserved Smith'in dediği gibi, "Şimdi gereksinim hiç kuşkusuz sinoptik yazıya bir geri dönüş içindir. Burada büyük bir bölgenin haritası duruyor, birkaç bin metre karelik bir jeolojik taslak ya da tek bir kentin tasarısı değil." Nasıl genel bir haritada kişi özel bir nehri ya da bir yolu boş yere ararsa, burada da her okurun birçok atlama bulacağını biliyorum. Ama neyin atlanacağı konusunda aralarında anlaşacak herhangi iki yazar bulmak bile olanaksızdır; böylesine geniş ve karmaşık bir konuyu tartışmanın birçok boşluğu içermesi zorunludur. Belki de bu kitap için daha iyi bir başlık "Ortaçağ Düşüncesinin Tarihinde Seçme Konular" olabilirdi. Bu tür bir tartışmada sıradışı bireylerin başarımları üzerinde durma eğilimi ağır basacaktır. Ortaçağ kültürel yaşamının geniş ırmağı daha bulanık ve daha yavaş sularla aktı. Erken Orta Çağlar için, kitlelerin düşüncelerinin bir tarihini yazmak yeterli kaynakların olmaması nedeniyle olanaksız olacaktır; geç Orta Çağlar için yeterli bir genel yoruma temel olabilecek monografik incelemelerin sayısı azdır. Bu nedenle bu kitabı eğitimi sınıfların ilgilerinin tarihine sınırladım. Başından bu yana Bizans dünyasında ve 800 yıllarından sonra İslamda eğitimi sınıflar, özellikle büyükçe kasabalarda olmak üzere, dinadamları sınıfından olmayan çok sayıda üye kapsıyordu. Daha geri olan Latin Batıda, On İkinci Yüzyıldan önce eğitimi sınıflar büyük ölçüde dinadamları sınıfının belli bir eğitim görmüş kesiminden oluşuyordu. 1100 yıllarından sonra, her yüzyıl hem dinadamları hem de sıradan insanlar arasında okuyan ve böylece kendi başlarına daha çok düşünen insanların sayısının artışına tanık oldu. On İkinci Yüzyıldan sonra birçok konu üzerine görüşlerde görülen açıkça büyük türülülüğün nedeni hiç kuşkusuz budur. On Dördüncü Yüzyıla gelince, bundan böyle Wyclif gibi sofu gizemcileri Chaucer gibi bu dünyaya dönük akıllılar ile yanyana bulmak şaşırtıcı değildir. Kilisenin yürürlükteki görüşleri 1300'den sonra gizemciler, ulusalçılar, ussalçılar, hümanistler ve çok dünyasal bir bakış açıları olan insanlar tarafından, soludukları havanın dışında çok az şeyde ortak olan insanlar tarafından eleştirildi. Latin Batıda eğitimi sınıflardan sayılabilecek olanların sayısındaki hızlı artış geç Orta Çağlarda düşünce tarihinin anlaşılmasına temeldir.

İnceleme kaçınılmaz olarak çok kısadır; her bölümün her kesimi bir kitaba genişletilebilir. Aşırı yalınlaştırma kaçınılmaz olmuştur; ve ana akımları

izlemeye çalışırken, daha küçük etkilerin gözardı edilmesi gerekli idi. Ayrıca, kitabın kapsamını belirleyen ölçek göz önüne alındığında, tam tartışmaların yerini sık sık kısa inakçı formülasyonların alması zorunlu oldu. Burada tartışılan konuların çoğu kendi aralarında öylesine ilişkilidir ki, en azından verili herhangi bir ülkede, birarada ele alınmaları gerekir. Bu araştırma sık sık bir araya getirilmesi gereken şeyleri ayırır, ama yazar bölümlere ve kesimlere bu sınıflandırmanın kaçınılması olanaksız bir zorunluk olduğunu görmüştür. Burada ayrılanları birleştirmesini okurdan istemem gerekiyor. Temel olarak bütün tasar konulara bağımlı olsa da, bölümlerin düzenlemesi bir ölçüde zamansal ardışıklık üzerine dayalıdır. Kitabın ikinci yarısında imgesel yazına gereğinden öte geniş bir yer vermiş gibi görünebilirim. Bunun nedeni Orta Çağların Avrupa yazın sanatlarını uluslararası bir bakış açısından ele alan hiçbir incelemenin bulunmamasıdır, ve böylece sınırim daha tam bir tartışma başka alanlarda olduğundan daha kolay aklanabilecektir. Ortaçağ yazın sanatının dönemin felsefesinden, politik düşüncesinden ve başka sanatlarından daha büyük bir değeri olduğunu söylemek istemiyorum. “Sonsöz” ya kitaba bir giriş olarak, ya bir vargi olarak, ya da her ikisi olarak okunabilir.

Bu bölümler, belki de çok fazla adla birlikte, ağırlıklı olarak olgulara değinir. Yorumlayıcı olmaktan çok betimleyicidirler, çözümlemelerden çok yıllıklara benzerler. Ama hiç kuşkusuz açıklama boyunca belli bir ölçüde yorum da vardır. Bu böyle olmalıdır, çünkü meslektaşlarımdan biri bölümlerden birini okuduktan sonra bana ortaçağın her şeyine çok fazla yandaşlık gösterdiğimi söyledi, ve kısa bir süre sonra, aynı bölümü okuyan bir Jesuit araştırmacı ortaçağın her şeyine çok olumsuz yaklaştığımı ve bu nedenle dönemin gerçek bir anlayışına hiçbir zaman ulaşamayacağımı yazdı. Düşüncelerin değerlerini tikel tarihsel bağlamlarının ötesine genelleştiren yorumlardan kaçınmaya çalıştım. En köktenci ve en özgün ortaçağ düşünürleri bile hiçbir zaman kendi zamanlarının kalıntılarını ileri sürmeye son vermediler ve hiçbir zaman bütünüyle modern olmadılar. Dahası, her zaman göz önünde tutmak gerek ki, böylesine sıkıştırılmış bir incelemede ortaçağ yüzyıllarını tüm türülükleri içinde göstermek olanaksızdır. Giderek verili herhangi bir yüzyılda bile yalnızca onyıldan onıyla değil, ve bir milliyetten bir başkasına değil, ama bir bölgeden bir sonrakine ayrımlar vardı, çünkü, modern zamanların kültürünün tersine, İS 400 ve 1500 arasındaki on bir yüzyılın kültürü toprağa bağlıydı. İletişim güç idi, ve bir alanın bir başkası üzerine çok az politik ya da ekonomik karşılıklı bağımlılığı vardı. Bu nedenle tüm bu genellemeler hiçbir zaman yaklaşık olmaksın daha öteye geçemezler. Benzer olarak, eklemek gerek ki bu incelemenin amaçladığı denli nesnel olmaya çalışan bir incelemede belki de ortaçağ Yahudilerinin, Hıristiyanlarının ve Müslümanlarının kafalarında her zaman bulunan şey üzerine, eş deyişle Tanrı ve onun bu ve sonraki dünya üzerindeki etkisi üzerine çok az vurgu vardır.

Bu gözlem çeyrek yüzyıllık bir öğretmenliğin bir ürünüdür. “Ancient Mariner”deki* düğün konuğu gibi “dinlemekten başka bir seçenekleri olmayan” öğrencilerimin verdikleri uyarının yanısıra, elyazmasının bölümlerini okuyan bir dizi araştırmacının yardımlarını gördüm. Kendilerine minnettarlığım ölçüsüzdür; gene de yanlışlarımların sorumlusu görülmemelidirler. Eleştirel aygıt [Notlar] bir enaza indirgenmiş, ama genişletilmiş bir kaynakça eklenmiştir.** Hemen hemen her alıntı ve kaynakça notlarındaki birçok başlık sıkıştırıldı, ve okuyucuya yardımcı olmak için geleneksel üç noktayı bilerek atladım. Dipnotlardaki göndermeler hemen hemen her durumda tam alıntının nerede bulunabileceğini belirtecektir. Sözü edilen önemli insanlar için kesin olarak biliniyor olması durumunda ölüm tarihlerini verdim, ya da, tam yılın belirsiz olduğu durumlarda en iyi tahmin olarak görüneni kullandım. Özenle ve dayançla düzeltmelere karşın, yanlışlıklar kaçınılmaz olarak sürecektir. Bir ikinci yayımı çıkarma umudunda olduğum için, okurlarımdan gelecek yorumlara minnettar kalacağım.

FREDERICK B. ARTZ

Oberlin, Ohio, Ekim 1952

İkinci Yayına Not

Bir yıldan daha az bir süre içinde bir ikinci yayım gerekli olunca, yazar anlatım biçimlerinde çok büyük bir sayıda değişiklik yapma, dizgi yanlışlarını düzeltme, Aquinas’ın felsefesinin betimlemesini genişletme, kaynakçayı güncelleştirme ve yeni ve daha tam bir dizin yapma fırsatından yararlandı. Değerli önerilerinden ötürü çok sayıda meslektaşına ve okuruna borçludur.

F. B. A.

Ocak 15, 1954

*[Ancient Mariner, Samuel Taylor Coleridge’in bir şiiri (1798). Antartika’ya sürüklenen bir gemiye yol gösteren bir albatrosu vuran yaşlı bir denizciye pişmanlık göstermesi üzerine uzun bir yolculukta denizde başına gelen doğüstü serüvenleri yabancılara anlatma cezası verilir. Gemicilerden ülkeye dolaşır ve her yerde insanları Tanrının yaratıklarını sevmeye inandırmak üzere yaşadığı korkunun öyküsünü anlatır.]

**[Yaklaşık olarak 1000’den fazla kitap ve makaleye gönderme içeren bu kaynakça bu yayına alınmadı.]

Üçüncü Yayına Not

Bu yayımda üniversiteler üzerine kesim yeniden yazıldı, ikinci bir kaynakça notu eklendi, ve bir dizi küçük değişiklik yapıldı.

F. B. A.

Mayıs 1, 1958

1965 Basımına Not

Metinde birkaç değişiklik yapıldı ve kaynakça notuna üçüncü ekleme yapıldı.

F. B. A.

Aralık 15, 1964

1980 Basımına Not

Metinde birkaç değişiklik yapıldı ve kaynakça notuna dördüncü bir ekleme yapıldı.

F. B. A.

Mayıs 1, 1979

İçindekiler

ANABÖLÜM BİR: Doğunun Üstünlüğü

BÖLÜM I. Ortaçağ Hıristiyanlığının Klasiksel Temelleri 17

1. YUNAN-ROMA DÜNYASINDA GELENEKSEL DİN 18
2. FELSEFENİN ETKİSİ 20
3. GİZEM DİNLERİ 39

BÖLÜM II. Ortaçağ İnanıcının İbrani ve Erken Hıristiyan Kaynakları 45

1. YAHUDİLİK VE ESKİ AHİT 45
2. DİASPORA VE YAHUDİ FİLON 51
3. YENİ AHİT VE HİRİSTİYANLIĞIN BAŞLANGIÇLARI 55

BÖLÜM III. Patristik Çağ: 2'nci — 5'inci Yüzyıllar 65

1. KİLİSENİN YUNAN BABALARI 68
2. KİLİSENİN LATİN BABALARI 74
3. HİRİSTİYAN ŞİİR, SANAT VE MÜZİĞİN BAŞLANGIÇLARI 81

BÖLÜM IV Bizans Uygarlığı 90

1. BİZANS UYGARLIĞININ DOĞASI 90
2. KİLİSE VE İLİM 94
3. YAZIN, SANAT, MÜZİK 104
4. BİZANS'IN ETKİSİ 117

BÖLÜM V İslamik Uygarlık 119

1. İSLAM'IN DOĞASI 119
2. EĞİTİM, YASA, FELSEFE, VE BİLİM 131
3. YAZIN, SANAT, VE MÜZİK 148
4. İSLAM VE BATI 153

BÖLÜM VI Latin Batı: 5'inci — 10'uncu Yüzyıllar 155

1. KLASİKLERİN BATIDA SAKLANMASI 156
2. KLASİKSEL VE PATRİSTİK İLMİN İLETİCİLERİ 158
3. ŞİİR VE TARİH 171
4. SANAT VE MÜZİK 182

ANABÖLÜM İKİ: *Batının Yeniden-Dirilişi, 1000-1500* 191BÖLÜM VII. *İlim (I)* 193

1. YENİ BİR YAŞAMA DÜRTÜ 193
2. BİLİM VE UYGULAYIMBİLİM 198
3. ANSELM'DEN FICINO'YA FELSEFE 215

BÖLÜM VIII. *İlim (II)* 233

1. ORTAÇAĞ POLİTİK VE TOPLUMSAL DÜŞÜNCESİNİN ARKATASARLARI 233
2. ANA POLİTİK VE TOPLUMSAL DÜŞÜNCE AKIMLARI, 1000-1500 241
3. ORTAÇAĞ OKULLARI 260
4. ÜNİVERSİTELERİN DOĞUŞU 268

BÖLÜM IX. *Yazın (I)* 277

1. EPİK GELENEĞİ 279
2. LİRİK ŞİİR 285
4. ŞÖVALYE ROMANSI 295

BÖLÜM X. *Yazın (II)* 305

1. TİYATRO 306
2. UZUN ÖYKÜLER VE KISA ROMANLAR [FABLIAUX AND NOVELLE] 309
3. TARİH, YAŞAMÖYKÜLERİ, VE VAAZLAR 313
4. SİMGESEL YAZIN 321

BÖLÜM XI. *Sanat ve Müzik* 328

1. ROMANESK SANAT 329
2. GOTİK SANAT 334
3. İTALYA'DA YENİLİK 344
4. MÜZİK 349

BÖLÜM XII. *Temelde Yatan Tutumlar* 357

1. GİZEMCİLERİN YOLU 357
2. HÜMANİSTLERİN İLGİLERİ 367

Sonsöz* 376

1. YÜZYILDAN YÜZYILA ORTA ÇAĞLAR 376
2. ORTA ÇAĞLARDAN MODERN ÇAĞA GEÇİŞ 381

Notlar 387

Kısa Bir Sözlük 435

Dizin 447

Çizimler

1. *Bazilika* 86
2. *Roma Vê Bizans Tonoz Biçimleri* 110-112
3. *Geç Bizans Tonoz Biçimleri* 115
4. *Romanesk Zemin Tasarları* 330
5. *Romanesk Kilisenin Enine Kesiti, On İkinci Yüzyıl* 330
6. *Ortaçağ Tonoz Yapımının Evrimi* 335
7. *Gotik Katedralin Yapısal Çerçevesi, On Üçüncü Yüzyıl* 336
8. *Gotik Tonozlar, On Üçüncü Yüzyıl* 337
9. *Chartres Katedralinin Zemin Tasarı* 338

ANABÖLÜM BİR

Doğunun Üstünlüğü

BÖLÜM I

Ortaçağ Hıristiyanlığının Klasiksel Temelleri

1. YUNAN-ROMA DÜNYASINDA GELENEKSEL DİN
2. FELSEFENİN ETKİSİ
3. GİZEM DİNLERİ

TOPLUMBİLİMCİLER genellikle Tufan ve Fijiler ile başlarlar; tarih yazarları Yunanlılar ile. “Tarihçilerin şımarık çocukları” denilen bu insanlara dünya tarihinde verilen yer çoğu aşırı ölçüde başat olabilir; ama ortaçağ kültürünün öyküsündeki rolleri temeldir. Gerçekten de, günümüzdeki görüşler yalnızca modern zamanları Orta Çağlara daha yakından bağlamakla kalmaz, ama, öteki uçta, ortaçağ uygarlığını geç antikçağın uzun bir bölümü yaparlar. Bu görüşte Rönesanstan çok önce kendilerini eskilerin dünyasının bir parçası olarak düşünen ortaçağ insanların hesaplarına geri dönüş gibi birşey vardır. İsa’nın ve Aziz Paul’un günlerindeki Yahudi Filon’dan on beşinci yüzyıldaki Pico della Mirandola’ya dek genellikle Yunan felsefecilerinin — ve hepsinden önce Platon’un — ilk esinlerini Musa’dan ve İbrani peygamberlerinden almış olduklarına inanılırdı. Ortaçağ insanları böylece tarihin çeşitli akıntıları arasındaki örgensel ilişkinin derin bir bilincini taşıyorlardı, gerçi zamandizineri genellikle karışık olsa da, ve, Disraeli’nin karısı gibi, hiçbir zaman “kimin, Yunanların mı yoksa Romalıların mı, önce geldiğini” anımsayamamış olsalar da.

Yunan ve Roma uygarlıkları ortaçağ kültürünü pek çok yolda etkilediler — din ve felsefede, tüze ve hükümette, toplumsal alışkanlıklarda, sanat ve uygulamalı bilimde, bilim ve eğitimde, dil ve yazında, ve müzikte. Din ve felsefe alanında da ki antikçağ ve Orta Çağlar arasındaki bağıntılar en derindir ve ortaçağ düşünürlerinin Yunanlı ve Romalı atalarına borçları en büyüktür. İlgi burada antikçağın dinsel ve felsefi deneyiminde çilecilik, gizemcilik ve monoteizmin gelişiminin uzun öyküsü üzerinde odaklanır. Böylece, klasiksel kültürün var-sılığında kendileri ile ilgili görünen parçaları kullanmış olan ortaçağ insanları gibi, yazar da, bu noktada, bütün Yunan-Roma kalıtından yalnızca ortaçağ din ve felsefesini etkilemiş olan parçayı seçmiştir. Daha sonra, ortaçağ uygarlığı

üzerindeki başka birçok Yunan ve Roma etkisini tartışmak için sık sık fırsat bulacaktır. Ortaçağ yüzyıllarının insanları Yunan ve Roma kültürünün uzun bir evriminin kalıçları idiler — bir kültür ki birçok ortak öğeye karşın Home-ros ve St. Augustine arasındaki on bir yüzyıl boyunca büyük ölçüde değişti. Din ve felsefe alanlarında, aşağı yukarı başka her kültür dalında olduğu gibi, Roma uygarlığının tarihi yaklaşık İÖ 300'den sonra Yunan kültürünün tarihi ile kaynaşmaya başladı; bu nedenle Yunan-Roma uygarlığının öyküsünü tek bir gelişim olarak irdelemeyi aklamak güç değildir.

1. YUNAN-ROMA DÜNYASINDA GELENEKSEL DİN

YUNAN VE ROMA dini bağımsız olarak doğa güçlerinin bu güçleri insanın iyiliği için işletmeye çalışma yöntemlerini de içeren yalın yorumları ile başladı. İlkel insanların düşünceleri genel olarak doğal bir nedensellik anlayışından yoksundur. Hiçbir doğa yasası yoktur, yalnızca ne oldukları önceden kestirilemeyen güçler vardır. Bu güçler ağaçlarda, kaynaklarda, taşlarda ve hayvanlardadır; her yerde ve insanlar gibidirler. Eğer bir ilkel insan karanlıkta başını bir ağaca çarparsa, der ki: “Bu ağaç bana zarar vermek istedi. Yatıştırılması gerek.” Böylece dualar ile ve tılsımlı sözler ile, süt ya da şarabın yere dökülmesi ya da bir çöreğin ya da bir hayvanın yakılması gibi belli edimlerin yerine getirilmesi ile, ve tabular (başka edimlerden kaçınma) yoluyla tüm şeylerde yaşayan tinlerin insana karşı değil ama insan için çalışmaları sağlanabilirdi. Burada, birbirleri ile yakın bir ilişki içinde, din, sanat ve müziğin başlangıçları vardır. İlkel insanın bu tutum ve deneyimleri mantıktan daha eskidir, ve giderek oldukça uygarlaşmış insanlarda bile sık sık mantıktan güçlü kalırlar.

Tüm ilkel halklar arasında, bir tanrılar kalabalığı içeren engin bir politeizm gelişmiştir, ve bu tanrılarının sayısı öylesine yüksektir ki, eskiler sık sık tanrıların insanlardan daha çok olduğunu söylerlerdi. Zamanın geçişi ile bu doğa güçlerine kişilikler verildi ve haklarında öyküler doğdu. Daha sonraları, kimi tanrılar ötekilerden daha önemli olmaya başladılar ve Olimpos'un büyük tanrılarının başı olarak Zeus ya da Jüpiter ile bir tanrısal güçler hiyerarşisi gelişti. Ocakların ve tarlaların aile tanrılarının ve kent-devleti tanrılarının yanına, Büyük İskender egemene tapınma kültürünü ekledi, ve bu kült Helenistik devletlerde ve daha da sonra Roma İmparatorluğunda sürdürüldü. Hem bu yüksek tanrılar hem de sayısız daha küçük tin insanlara üstündürler, tinsel ya da moral niteliklerde değil, ama yalnızca dışsal beceri, güç, güzellik ya da ölümsüzlükte. Daha sonraki din ve felsefelerde olduğu gibi, bireyin moral bir güç ile içsel ya da tinsel hiçbir ilişkisi yoktu; bu bir tür sözleşme ilişkisi idi, ve her tanrıya ya da tine ancak hakkı kadarı sunulurdu. Tüm ilkel halklara ortak böyle bir din gizemciliğin karanlık yan-yolları konusunda çok az şey biliyordu. Eğer insanlar kendilerini bu ocak, tarla ve pazar-yeri tanrılarına

yükümlülüklerinden kurtarmışlarsa, tanrılar tarafından gözetilir, ya da hiç olmazsa rahatsız edilmezlerdi.

Hıristiyanlığın kavgası Olimpos'ta yaşayan büyük tanrılara, ya da, erken Almanlar arasında, Walhalla'ya, ya da Zeus ve Apollon'a, Odin ve Thor'a karşı olmaktan çok, daha küçük tanrıların bu geniş kalabalığına karşı idi — bir kavga ki sonunda yitiren yan kilise oldu. Çünkü erken Hıristiyan misyonerler çok geçmeden halkların belirli durumlarda yardım etmeleri beklenen bu tinlere inançlarının öylesine derinlere kök saldığını buldular ki, bunun yerini almak üzere erkenden azizler kültürünü ve kalıntıları kültürünü geliştirdiler. "Anımsa," diyordu Papa Büyük Gregory, "Hıristiyanlık ile uyumlu kılınabilecek hiçbir geleneksel inanca ya da hiçbir dinsel davranışa karışmamalısın." Kilisenin tanrıbilimcileri hiçbir zaman bu azizlere insan ve Tanrısı arasındaki araçların rolü dışında herhangi bir rol vermediler; ama kitleler böyle ince ayrımlar yapmadılar, yeni inancın kahramanlarını yürekten kucaklayarak onlara tanrılar olarak tapındılar.¹

Klasiksel antikçağın ortalama insanının yaşam görüşü bu dünyaya sınırlı idi. Bu dünyayı kabul ediyordu ve gelecek bir yaşam için verilen sözlere büyük ölçüde ilgisizdi. Duyuncun, bir günah ve kusur duygusunun, ve gelecek bir yaşam için herhangi bir büyük özlemin gelişimi ağır ağır yer aldı. Ailenin ve devletin geleneksel dininin hiçbir kurucusu, hiçbir peygamberi, esinlendirici hiçbir önderi, hiçbir kutsal kitabı, hiçbir değişmez tanrıbilimi ya da ortodoks-luk kuralı, hiçbir dinsel kastı yoktu. Kapsamlı bir töreler bütünü üretmedi, ne de doğru yaşama gereksinimi üzerine herhangi bir vurgu getirdi. Büyük ölçüde tapınma biçimleri ve dışsal tapınma edimleri ile ilgileniyordu. Tanrılar ile barış gereksinimi bir tür dinsel legalizmin doğmasına yol açtı. Yalnızca Dionisios, Orfeus ve Demeter kültleri ile bağıntılı küçük dinsel akımlarda moral arılık için ve tanrı ile birleşme için gizemsel bir isteğin belirtileri vardı. Dinin biçimsel ve yasal yanı putperestlik ile denmek istenen şeydir. Ailenin ve devletin eski geleneksel dini, en azından kitleler arasında, yüzyıllar boyunca, giderek İS beşinci yüzyılda Roma İmparatorluğunun çöküşünden sonra bile sürdü. St. Benedicte altıncı yüzyılda kendi büyük manastır düzeninin ana evi olacak olan yapıyı kurmak için Monte Cassino'da tepeye tırmandığı zaman, tüm köy sakinlerinin Apollon için oruç tuttuklarını öğrendi ve gözüne [John] Keats'ın Yunan vazosunda gördüğüne benzer bir sahne çarptı. Eski kültürlerin sürmesi tüm insanların dinsel sorunlardaki doğal tutuculuklarına ve iyiden iyiye yerleşmiş alışkanlıklarda görülen süreduruma bağlı idi. Eski kültürler geçmişin şanını anımsatıyorlardı, ayın çekici idi, ve devlet tapınması sanat, yazın ve müziğin anasıydı, ve herşey sıkı sıkıya onlarla bağlanmıştı.

Yüzyılların geçişi ile bu geleneksel dinsel düşünce ve kılımlar ozan, sanatçı ve felsefeciler tarafından, ve gizem kültürlerinin sürekli gelişimleri tarafından değiştirildi. Örneğin yazarlar ve sanatçılar evrende moral bir düzenin yaratıcısı ve sürdürücüsü olarak Zeus kavramını yarattılar ve tanrıları etik idealler ile

bağladılar. Bu sanat ve yazın akımlarının, felsefenin ve gizem dinlerinin etkisi ile eski geleneksel putperestliğin üstü örtüldü, ama hiçbir zaman bütünüyle ortadan kalkmadı. Eski kültürler monoteistik bir din görüşüne ulaşmaya çalışan belli sınıflara doyum vermeyi başaramadılar; ahlak sorunlarına çok az önem verdikleri için yetersiz idiler; sonraki bir yaşam sorununa çok az ilgi gösteriyor ve pek çok bireyin yüreklerine dokunmayı ya da kafalarını doyurmayı başaramıyorlardı. Dinsel düşünme çok sayıda düzlemde birden var olmaya başladı, ve Yunan ve geç Roma dinlerinin öyküsü, yaklaşık olarak İÖ 600'den sonra, bir tür çokseslilik içinde ilerliyor olarak görülmelidir. Yeni eskinin yanısıra gelmekte, ama eski yitmemektedir.

2. FELSEFENİN ETKİSİ

YUNAN felsefesinin Orta Çağlara kalıtı olağanüstü idi ve Yunan bilim, sanat ve yazımının Batının büyük bölümünde unutulmuş olduğu yüzyıllar boyunca, Yunan felsefecilerinin ve onların Romalı yorumcularının çalışmaları Hıristiyan tanrıbilimin ve tüm ortaçağ okullarındaki ilmin temelini oluşturdu.

Yunan ve Roma felsefesi, klasiksel kültürün geri kalanı gibi, uzun bir evrimden geçti; Miletuslu Thales ve Pisagoras'tan St. Augustine ve Boethius'a dek öyküsü insanın ansal serüvenler tarihinde tek başına en büyük bölüm olarak durur. Felsefe ve bilim Yunanlılar arasında Homeros'tan iki yüzyıldan uzun bir süre sonra yaklaşık olarak İÖ 600 yıllarında birlikte başladılar. Şeylerin doğasını açıklamak için dinden ayrı bir yaklaşım olarak birlikte doğdular. Miletuslu Thales gökbilim, fizik ve matematik ile ilgilenen ve insan ve evreni salt düzensel ve ussal çizgilerde açıklamaya çalışan bir dizi düşünür arasında ilki idi. Thales "Herşey sudan gelir ve herşey suya geri döner" diyordu. Evren başlıca havanın süreçleri temelinde açıklanır. Eski düşünceleri gözardı ederek, bu düşünürler dine düşman olmaktan çok ilgisiz idiler. Evreni çiftçiye, nalbanta ve denizciye tanıdık gelen süreçlerde açıklıyorlardı. Özellikle uygulamaya yönelik sorunlarda çok başarılı idiler; örneğin Thales daha sonra (yanlış olarak) bir ay tutulmasını önceden bildirmiş olmakla, ve Mısır'dan arazi ölçüm yöntemlerini getirmiş ve geometriyi kurmuş olmakla ün kazandı. Anaximander büyük olasılıkla güneş saatinin buldu. Gündelik sorunlarla uğraşiyor olmalarına karşın, felsefenin temel sorularını getiren ilk düşünürler onlarıdır: Son çözümlemede, olgusal olan, var olan, nedir? Varlığın karakteri nedir?

Bu Miletus okulu yalnızca genel olarak Batı felsefesinin değil ama, daha özel olarak, bu felsefenin az çok mekanistik bakış açısına bağlı kalan bir akımının da kurucusu oldu. Bu mekanistik akım yeterli anlatımını ilkin Platon'un daha yaşlı bir çağdaşı olan ve tüm olgusal dünyayı atomlara ve bir boşluğa indirgeyen Demokritos'un felsefesinde buldu. Onda modern anlamda felsefi özdekçiliğin ilk açık bildirimini görürüz. Tüm olgusalılığı nicel ayrıma indirgemesi

en sonunda modern bilimsel yasa kavramı açısından özsel önemde bir olay olarak matematiğin görüngülerin irdelenişine uygulanmasını olanaklı kıldı. Demokritos'un bu kuramları daha sonra Epikürcü okul tarafından sürdürüldü ve Lukretius'un İÖ 55'teki görkemli felsefi şiiri *De Rerum Natura*'nın temelini oluşturdu. Eski felsefedeki bu mekanistik akımın, tüm önemine karşın, on altıncı yüzyıla dek düşünce üzerinde hiçbir büyük etkisi olmadı.

Thales'in ve izleyicilerinin çalışmaları ile çağdaş olarak Pisagoras'ın çalışmalarını buluruz. Pisagoras büyük bir etik ve dinsel felsefe akımının kurucusu idi, ve temel olarak bu akımdandır ki Orta Çağların Yahudi, Hıristiyan ve İslam felsefeleri doğdu. Ernst Barker bir zamanlar şöyle demişti: "Orta Çağlar Platon ile başlar"; ama şöyle dese daha iyi olurdu: "Orta Çağlar Pisagoras ile başlar." Pisagoras Thales'in ve izleyicilerinin felsefesinin doğuş yeri olan İyonya'da büyüdü, ve dönemin en iyi biliminde, matematik, fizik, gökbilim, müzik ve tıpta geniş kapsamlı bir eğitim gördü. Bu çalışmalardan insandan ayrı, biçimde eksiksiz ve uyumlu, ve düzen ve türe ilkelerini somutlaştıran büyük bir dünya düzeni tasarımı geliştirdi. İnsan için bu dünya düzeni ile uyuşan bir yaşam yolunu bulmak Yunan idealist felsefecilerinin işi idi. Yunanlıların matematik, fizik ve gökbilimdeki erken başarıları Pisagoras'tan Plotinus'a Yunan idealizminin gelişiminde belirleyici öğedir.

İyonya biliminin etkisinin yanısıra, Pisagoras yine erken bir yaşta çileci ve gizemci bir Yunan dinsel devimi olan Orfeusculuktan da etkilendi. Orfeusculuk ruhun (yaşam-soluğu) bedende hapsedildiğini, "bedenin ruhun mezarı" ve bu yaşamın bundan sonraki yaşam için bir hazırlık olduğunu savunuyordu. Yaşamın amacı bir arınmalar süreci yoluyla yeniden-doğuş döngüsünden kurtulmaktır. Ruh ancak ölüm yoluyla kaçarak kökensel tanrısal öze yeniden katılabilir. Ama bu yeniden birleşmeyi geçici olarak ruhu bedensel hapisanesinden kurtaran ve tanrısal öz ile birliğe getiren dinsel bir gizem ya da tören yoluyla önceden yaşamak olanaklıdır. İnsanların yaşam dedikleri şey gerçekte ölümdür. Ruh tanrısal ve ölümsüzdür, ama atalarının, Titanların günahları nedeniyle insan daha önceki yüksek durumundan düşmüştür ve bir yeniden-doğuşlar dizisi yoluyla kurtarılmalıdır. Kahraman Orfeus ile gizemsel birleşme, onun tinini bedenselleştirmiş bir hayvanın yenilmesini de kapsamak üzere, arınmanın ve sonunda daha yüksek bir varoluş düzeyine geri dönüşün araçlarından biri idi. Gizeme kabul edilen birey tanrısal şeyleri bilme ayrıcalığına kavuşuyordu. Kötü ruhlar ölümde sonra insanlarda ya da toprağın altındaki karanlıkta yaşarlar; iyi ruhlar, bir yeniden-doğuşlar dizisinden sonra, kutsal bir ülkeye giderler. Burada ruhun beden üzerindeki savaşı düşüncesi, bir zayıflık, günah ve kusur anlayışı, ve bir yandan bireyin örneğin et yemeden kaçınma gibi moral çabaları yoluyla ve öte yandan tanrısal bir kurtarıcı ile gizemsel birleşme yoluyla ölümsüzlük kazanma düşüncesi yatar. Hem kafayı hem de yüreği kurtarabilecek bir din burada idi. Orfeusculuk, çeşitli biçimlerinde, yalnızca Pisagorcuları esinlendirmekle kalmadı, ama Platon üzerinde,

ve onun yoluyla Stoacılık, Neo-Platonizm ve erken Hıristiyan tanrıbilim üzerinde de derin bir etki yarattı — dizgeler ki, bunlarda bilgi bundan böyle doğa üzerinde bir güç isteği değil, ama ruhun iyiliği ile özdeşleştirilmiş erdemli yaşam için bir araçtır.

Pisagoras kendi zamanındaki bilimi bildiği çeşitli dinsel akımların öğeleri ile birleştirdi ve ilkin kendisinin felsefe olarak, “bilgelik sevgisi” olarak adlandırılacak olduğu şeyi yarattı. Güney İtalya’da dinsel bir düzen kurdu ve bunun temel dokusu olarak bir yanda bilim ve müzik incelemesi için, katı bir vazgeçme yaşamı için, ve öte yanda onda herşeyin yasa, oran, düzen ve uyum olduğu tanrısal bir dünya düzeninin düşünülmesi için inceden inceye geliştirilmiş kurallar koydu. Pisagoras’ın amacı ruhun bedenden kaçarak yapıcısına geri dönebilmesini sağlayacak bir yaşam yolu bulmaktı. Pisagoras da aralarında olmak üzere, Platon’dan önceki tüm Yunan felsefecilerinden elimize kendileri tarafından yazılmış çalışmaların geçmiş olduğundan emin olamayız, ve düşüncelerini onlar tarafından yazılmış oldukları sanılan parçalardan ve düşüncelerinin Platon, Aristoteles ve geç Yunan felsefecilerinin yazılarındaki betimlemelerinden yorumlamak zorundayız. Bu tür kaynaklardan Pisagorcuların bir metafizik ve bir etik dizgesi içeren gelişmiş bir felsefi dizgelerinin olduğunu görebiliriz. Titreşen bir ip ile deneyler yaparak müzik gamının kulağa uyumlu gelen aralıklarının bir telin bir başkası ile belli oranlarına bağlı olduğunu ilk kez bulan Pisagoras idi. Herşeyin bir müzik gamındaki tonlara karşılık düşen bir sayılar dizgesi içerisinde açıklanabileceğini ve bu müzik gamının da kendi payına evrende önceden-varolan bir uyuma karşılık düştüğünü ileri süren tuhaf bir kuram geliştirdi. Bu sayı simgeçiliğinin ortaçağ insanları üzerinde büyük etkisi oldu ve yüzyıllar boyunca etik ve bilimsel sorunları çözme girişimlerinde yaygın olarak kullanıldı. Pisagoras’ta idealistik, gizemci ve çileci bir felsefenin başlangıcını görürüz ki, bu daha sonra Platon, Stoacılar ve Neo-Platonikler tarafından geliştirilecek ve onlardan Yahudi ve Hıristiyan düşüncesine geçecekti.

Miletuslu Thales (ö. yklş. İÖ 546) ve Pisagoras (ö. yklş. İÖ 497) ile Sokrates ve Platon (ö. İÖ 347) arasındaki yaklaşık bir buçuk yüzyıl boyunca araya giren kuşaklar bilim ve törebilimin, ve halkın dinsel görüşlerinin karşıt önerümlerini ve salt düzeneysel açıklamaları uyumlu kılmaya çalışmakla uğraşan bir dizi parlak Yunan düşünürü tanıdı. Felsefe bundan böyle eğitimin özeğine geçti ve Yunan ve Roma antikçağının tüm geç evreleri boyunca ve Orta Çağlar sırasında bu konumunu korudu. Evreni yaratmış ve sürdürmüş olan tek bir güç düşüncesi — ki Herakleitos ona *logos* dedi, Parmenides Bir, Anaxagoras ise *nous* ya da anlık adını verdi —, ve düzenli bir kozmoz düşüncesi Pisagoras ve Sokrates arasındaki düşünürlerin başlıca katkıları idi. Xenofanes’in yazdığı gibi: “Tek Tanrı vardır, Tanrı ve insanlar arasında en büyüğü; biçimde ölümlüler gibi değildir; her şeyi zahmet çekmeden yönetir; hiç devinmeden tek bir yerde kalır.”

Pers savaşlarının yarattığı politik ve toplumsal altüst oluş, ve Atina ve Sparta arasında hemen arkasından gelen acılı bir iç kavga İÖ beşinci yüzyılda Yunan düşüncesinde bir tür moral anarşi yarattı. Her tür düşünce Atina'ya akıyordu. Eski ve yeni çatışma içinde idi, ve sonuç çoğu kez bir kuşkuculuk, kinizm ve yenilgi tını oldu. Eğitilmiş sınıflardan pek çok insan dünyayı açıklamaya yönelik tüm girişimleri yadsıyordu; ortodoks dinsel düşünceler zayıfladı, ve eski doğru ve eğri kavramları sorgulanır oldu. Bu dünyada, gezginci öğretmenler, Sofistler, gençlere diluzluğu ve söylev sanatlarını, zamanın demokratik kentlerinde başarıya götüren başlıca yollardan birini öğretiyorlardı. Sofistleri herşeyden önce onları sevmeyen Platon aracılığıyla tanırız. İçlerinden çoğu öğretilerinin vurgusunu temel bilim ya da törebilim ya da felsefe sorunları üzerine değil ama durumu kurtarabilme ve doğruluğuna bakılmaksızın herhangi bir bakış açılarından uslamamada bulunma sanatı üzerine getirmiş görünürler. Aristofanes sonuçta bir Sofiste hiçbirşeyin ne iyi ne de kötü olmadığını, ama düşünmenin onu öyle yaptığını söyler, ya da, Protagoras'ın sözlerinde olduğu gibi, "İnsan herşeyin ölçüsüdür" dedirtir; herşey görelidir. Hiçbir değer, hiçbir doğru ve eğri ölçünü yoktur, hiçbir nesnel gerçeklik ya da ahlak olamaz; tüm şeyler görelî, tüm şeyler akıştadır. Kimi durumlarda Sofistler kurtuluş ve özgürlükten yana çıkıyorlardı. Aralarından çoğu felsefecilik taslamaz ve belki de uyuşmsal din ve ahlaka karşı ince bir küçümsemeyi yaratmaktan çok yansıtıyorlardı; ama çağlarının en soylu ruhunu, Sokrates'i (ö. İÖ 399) derinden öfkeliendirdiler ve onun yaşam boyu uğraşının ilk nedeni oldular.

"Aziz Sokrates, dua et bizim için," diye yazıyordu Erasmus on altıncı yüzyılda, ve sözleri tarihin bu olağanüstü öğretmen ve tinsel önder üzerine yargısı olarak kabul edilebilir. Felsefe tarihinde başka hiç kimse bu tarihin sürecini salt kendisi olmakla böylesine değiştirmiş değildir. Bir karışıklık, dağınıklık ve kinizm dünyasında, bir taş-yontucunun bu alçakgönüllü oğlu iyi yaşamın bir bilgisi için içten bir arayışa çıkmıştı. Kişisel olarak çirkin görünüşlü ve kılıksız olmasına karşın, olağanüstü bir bedensel ve ansal dinçlik ile sıca-kanlı bir insandı. İroni ve içtenlikle dolu, uyarıcı bir konuşmacı idi. Onu tanıyanlar ona taparlardı. Bir Sofist olarak başlamış görünür, ama çok geçmeden onlardan koptu; Sofistler gibi, zamanının yaygın olarak benimsenen pek çok düşüncesini yadsıyor, ve iyi ve gerçek üzerine tüm sıradan kavramları sorguluyordu. Ama Sofistlerin yapmacık kinizmlerini kabul etmedi. Çatışan görüşler arasında, özellikle etik sorunlar açısından, sağlam bir gerçeklik özü bulmaya çalıştı. Yöntemi çevresindekileri yakından sorgulama yöntemi idi, her zaman sözcüklerin tutarlı ve sağın bir kullanımları üzerinde ve kullanılan tüm kavramların durulaştırılması üzerinde diretirdi. Platon'un tüm özetlemeleri Sokrates'in temel tanımlarından geliştirildi. İnsanın ilk gereksinimi ruhuna özen göstermektir, ve Sokrates ruhu bütün anlaksal ve moral kişilik olarak, insanın tüm eylemlerinden sorumlu etmen olarak tanımladı. Sokrates'ten sonra onun ruh anlayışı ve ruhun gelişiminin yaşamdaki en önemli şey olduğu yolundaki

kanısı felsefede özeksel oldu. Sokrates'in ruh üzerine öğretisi düşünce tarihindeki büyük değişimlerden biri olarak durur ve Hıristiyanlık için yolun hazırlanmasında Yunan felsefesindeki en önemli gelişimdir.

Ruhun gelişimine ilgisinin yanısıra, Sokrates evrenin anlaklı ve moral güçler tarafından yönetildiğini de öğretti. Bu iyi dünya düzenine ilişkin birşeyler ruh tarafından bilenebilir, ama gene de ruh için başlıca kılavuz etik eylemin sağlam ilkelerinin bir bilgisi olacaktır. Erdem iyyinin bilinmesinde yatar, ve görünürde Sokrates'in "bilgi" ile demek istediği şey tam kavrayış idi. Doğru davranmak için ilkin doğru olan bilinmelidir; tüm kötülük bilgisizliğe bağlıdır. Sokrates, gerçi hiçbir yazı bırakmamış olsa da, Yunan düşüncesinde bir devrim başardı. Bilimsel sorunlardan etik ve metafiziksel sorunlara döndü. Onun zamanından önce, felsefe başlıca tüm şeylerin kökenleri ile ilgileniyordu. Sokrates felsefeyi geriye çevirdi, ve onu uğruna dünyanın varolduğu ereği aramaya çağırdı; olgulardan değerlere döndü. Öğretisinin sonucu Yunan felsefesinin daha sonraki dizgelerinin şeylerin doğalarını bundan böyle yalın özdeklere değil ama tüm şeylerin özlem duydukları son bir eksiksizlikte aramaya başlamaları oldu. Bilim üzerindeki etki, uzun erimde, yıkıcı oldu. Olgu dünyası arkatasara çekilmeye başladı ve sonunda Yunan kafası kendi yaratılarından büyülenir oldu.

Sokrates'in moral öğretisi kendi içinde bütündür; ve eski Yunan kültüründeki "Kendini bil" ilkesi ile özdeştir; eski dinsel inançlardan herhangi bir destek gereksiniminde değildir. Sokrates'in iyi ve kötü arasındaki ayrımı dolaysızca bilinen bir ayrımdır; hiçbir doğaüstü onay gerekli değildir. Anlatıldığına göre, Sokrates bir Doğu Hintli ile karşılaşmış ve ona insan yaşamını anlamaya çalıştığını söylemiş, ve Hintlinin yanıtı insanın Tanrıyı bilmeksizin kendini bilemeyeceği olmuştu. Bu öykü Sokrates'in ardıllarından kimilerinin usta tarafından doğru ve eğri üzerine istenen kavrayışın evreni ve büyük bir ahlak düzenini yaratmış ve sürdürmüş olan bir enson güç üzerine kavrayıştan ayrılamayacağını bilincinde olduklarını gösteriyor olabilir.

Aristoteles'in bir kesinlik tonu taşıyan sözlerine göre Sokrates başlıca bir etik öğretmeni idi, "şeylerin genel doğaları ile ilgilenmiyordu," ve Platon'un metafiziğinden Platon'un kendisi sorumlu idi. Her ne olursa olsun, Sokrates'in öncü öğrencisi olarak Platon ustanın düşünceleri için başlıca kaynağımızdır. Platon'un (ö. İÖ 347) kendisi bize dek ulaşan yapıtları yoluyla iyi bilebildiğimiz ilk felsefecidir. İyi durumlu bir Atinalı aileden geliyordu, çok iyi eğitim gördü, ve erkenden Sokrates'in güçlü etkisi altına girdi. Sokrates ölümle cezalandırıldığı zaman yirmi sekiz yaşında idi; kırk yaşındayken bir okul, tüm üniversitelerin dayandığından daha uzun bir süre ayakta kalarak İÖ 387'den İÖ 529'a dek süren "Akademi"yi kurdu.

Kendisinden önceki Yunanlı felsefecilerin düşünceleri üzerinde çalışmış olan Platon'un düşünsel ilgi alanı genişti. Thales'ten ve Miletus Okulundan matematik, fizik ve gökbilime olan ilgisini türetti, Herakleitos'tan tüm duyular şeylerin geçiciliğine inancını aldı. Parmenides'ten ilksiz-sonsuz varlık görüşü,

Anaxagoras'tan tüm şeylerin devindirici nedenlerinin Anlık olduğu düşüncesi geldi. Pisagorculardan ruhun doğası ve yazgısı üzerine düşüncelerini, evrendeki düzene ve duyularımızı aşan ilksiz-sonsuz bir gerçekliğe inancını, ve kuşkuçuluk ve gizemciliğinin bir bölümünü aldı. Öncellerinden kalıt aldığı tüm bu görüşler Sokrates'in öğretisinin ışığında dönüştürülüp yeniden düzenlendi.

Platon felsefenin büyük sorunlarının ana çizgilerini formüle etti, bir metafizik, ve bunun üzerine temellendirilmiş bir ruhbilim, bir törebilim, bir eğitim kuramı, bir estetik dizgesi ve bir politik felsefe geliştirdi. Dizgesinde boşluklar bıraktı; getirdiği büyük metafiziksel problemlerin kimilerinin son çözümlerini bulmak çoğu kez güçtür, ve sık sık kendisi ile çelişir. Gene de, felsefesi tanrısal olarak yapılan ve yönetilen bir evrene ilişkin tanrıtarıncı bir felsefenin ilk kapsamlı işlenişidir. Platon'un temel öğretisi bir ilksiz-sonsuz gerçeklikler ülkesinin, duyularımızın algıladığı dünyadan bütünüyle ayrı bir Biçimler ya da İdealar dünyasının varolduğunu savunur. Bu Biçimler örgensel ve uyumlu bir yapıyı, gerçek varlığın dünyasını oluştururlar. Tüm bu ayrı Biçimlerin üstünde İyinin en yüksek Biçimi, gerçekliğin ilk ilkesi durur. İyinin bu Biçimi Yahudi-Hıristiyan anlamdaki Tanrı değildir, çünkü İyinin Biçimi tüm başka Biçimleri içermez. Platon böylece Eski Ahit'in monoteistik anlayışına yaklaştı, ama hiçbir zaman ona ulaşamadı. *Timaeus*'ta Tanrısal Gücü bir tür Üçlülük olarak üç yanda gösterir: İlk, Tanrısal Usta, sonra Biçimler ya da İdealar, ve son olarak Dünya Tinî, ya da Tanrısal Ustanın atadığı bir aracı. Hıristiyan tanrıbilimciler daha sonraki bir dönemde bunu yararlı bulacaklardı.²

İnsanların görebildiğimiz ve bilebildiğimiz her şeyin arkasında yatan ilksiz-sonsuz Biçimlere ilişkin olarak taşıdıkları kavramlar bu tinsel gerçekliklerin yalnızca zayıf eşlemleridir. Ama insanların bu Biçimleri bilebilmeleri ruhun Biçimleri bedene girmeden önce tanımış olmasına ve bu dünyada onlardan pay alan şeylerin duyular yoluyla algılanması sonucunda Biçimlerin onlara anımsatılmaları olgusuna bağlıdır. Duyuların dünyası bir akış dünyasıdır; yalnızca yarı-gerçektir. Şeyler ve olaylar bu dünyanın arkasında ve ötesinde yatan büyük gerçekliklerin simgelerinden başka birşey değildir. Uygun bir disiplinden geçmeye istekli bir insan Türenin kendisini ve Güzelliğin kendisini, bu dünyada hiçbir şeyin olmadığı denli gerçek olan gerçeklikleri kavramayı başarabilir. İnsan ancak bu bütünüyle özdeksel-olmayan ve değişmeyen gerçekliklerin bilgisini kazanabilir; tüm geri kalanı duyum ve sanıdan başka birşey değildir. İnsan yaşamının amacı insanın devlet ve yaşamına, mikrokozmoz, evrende, makrokozmozda varolan moral düzen ve amaçtan birşeyler getirmektir. İnsanın en yüksek yetisi tam olarak eğitilmesi gereken ustur, ama us yaşamı yetersizdir: O yalnızca insana tüm zamanı ve tüm varoluşu gözleme yolunu açan dinsel bir deneyime götüren bir basamaktır.³

Platon'un temel konumu tanrısal olarak yönetilen bir evrene dinsel bir inanç edimi üzerine dayalıdır. Bu, gördüğümüz gibi, tüm varoluş üzerine monoteizme yaklaşan bir anlayıştır; gizemsel olan bir yaşam görüşüdür, çünkü Platon